

Date: 25th September-2026

МОЛИЯВИЙ САВОДХОНЛИК — ИШОНЧЛИ КЕЛАЖАК САРИ
ҚАДАМ

Бекмуродов Қамарбек

Фан ва технологиялар университети,
«Молия ва молиявий технологиялар»
факультети, 2 босқич талабаси

Аннотация: Бугунги кунда молиявий муносабатлар инсон ҳаётининг деярли барча соҳаларига кириб борган. Иш ҳақи олиш, банк карталаридан фойдаланиш, кредит олиш, омонат жойлаштириш, сугурталаниш, онлайн тўловларни амалга ошириш, инвестиция қилиш ва тадбиркорлик фаолиятини юритиш каби жараёнлар молиявий қарорларни тўғри қабул қилишни талаб этади. Шу нуқтаи назардан, пулни англаш ва уни оқилона бошқариш нафақат шахсий фаровонлик, балки оилавий ва жамият молиявий барқарорлигининг ҳам муҳим омил ҳисобланади.

Мақолада молиявий саводхонликнинг мазмун-моҳияти, Ўзбекистонда уни ривожлантиришнинг ҳуқуқий ва институционал асослари, аҳоли учун муҳим бўлган молиявий кўникмалар, шунингдек, маҳаллий ва хорижий тажрибалар таҳлил қилинади. OECD/INFE¹ ёндашувлари асосида молиявий билимни амалиёт билан боғлаш, ёшлар ва аҳоли ўртасида молиявий маданиятни ошириш, рақамли молиявий хавфлардан ҳимояланиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилади.

Калит сўзлар: молиявий саводхонлик, молиявий маданият, шахсий молия, бюджет, жамғарма, кредит, қарз, инвестиция, рақамли молия, даромад, харажат, солиқ, сугурта, молиявий хавфсизлик, молиявий барқарорлик.

КИРИШ

ПУЛ — инсон ҳаётидаги мақсаднинг ўзи эмас, балки турли эҳтиёж ва мақсадларга эришиш воситасидир. Бироқ пулдан самарали фойдаланиш учун унинг ҳаракати, қиймати, хавфи ва имкониятларини тушуниш зарур. Даромад миқдори қанча бўлишидан қатъи назар, маблағни режалаштириш, харажатларни назорат қилиш ва келажақ учун захира шакллантириш кўникмалари етарли бўлмаса, молиявий қийинчиликлар юзага келиши мумкин.

OECD молиявий саводхонликни инсонга асосланган ва онгли молиявий қарорлар қабул қилиш имконини берувчи билим, кўникма, муносабат ва хатти-ҳаракатлар мажмуаси сифатида кўради. Молиявий таълим эса инсонларни молиявий маҳсулотлар, тушунчалар ва хавфларни яхшироқ англашга, ахборотга асосланган қарор қабул қилишга ҳамда ўз молиявий фаровонлигини яхшилашга тайёрлайди.

Молиявий саводхонликнинг аҳамияти рақамлаштириш жараёнлари кучайган сари янада ортиб бормоқда. Бугун фуқаро банкка бормасдан туриб кредит олиши, пул ўтказиши, товар ва хизматлар учун тўлов қилиши ёки инвестициявий маҳсулотлардан

¹ Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти /OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development/, Молиявий таълим бўйича халқаро тармоқ. /INFE-International Network on Financial Education/.

Date: 25th September-2026

фойдаланиши мумкин. Бу имкониятлар билан бирга фирибгарлик, шахсий маълумотларни йўқотиш, ортиқча қарздорлик ва нотўғри инвестиция қарорлари каби хавфларни ҳам келтириб чиқаради².

Шу сабабли “пулни англаш” тушунчаси фақат даромад ва харажатларни ҳисоблаш билан чекланмайди. У шахсий бюджет, жамғариш, кредит, суғурта, инвестиция, солиқлар, рақамли хавфсизлик ва истеъмолчи ҳуқуқларини билишни ҳам қамраб олади.

Молиявий саводхонлик — замонавий инсон учун зарур кўникма. Молиявий саводхон инсон ўзининг молиявий имкониятлари ва мажбуриятларини тушунади. У кредит шартномасини ўқимасдан имзоламайди, фоиз ставкаси ва кредитнинг умумий қиймати ўртасидаги фарқни англайди, жамғарма шакллантиришга ҳаракат қилади ва инвестиция қарорларида хавф даражасини ҳисобга олади.

Молиявий саводхонликни шартли равишда бир нечта асосий йўналишга ажратиш мумкин:

даромад ва харажатларни бошқариш;
шахсий ва оилавий бюджетни режалаштириш;
жамғарма ва молиявий захира шакллантириш;
кредит ва қарз мажбуриятларини оқилона бошқариш;
банк ва тўлов хизматларидан хавфсиз фойдаланиш;
суғурта ва бошқа рискларни бошқариш;
инвестиция асосларини тушуниш;
солиқ ва ҳуқуқий мажбуриятларни билиш;
рақамли молиявий хавфсизликка риоя қилиш.

OECD тадқиқотларида молиявий саводхонлик фақат назарий билим эмаслиги, балки билим, молиявий хатти-ҳаракат ва муносабатларни қамраб олиши таъкидланади. Шунинг учун “фоиз нима?”, “инфляция нима?” каби саволларга жавоб бера олишнинг ўзи етарли эмас. Муҳими — инсон ушбу билимлардан ҳаётий қарорлар қабул қилишда фойдалана олиши.

Масалан, киши ҳар ой даромадининг муайян қисмини жамғаришга одатланса, кутилмаган харажатлар пайдо бўлганда юқори қимматли қарз олиш эҳтимоли камаёди. Шу билан бирга, узоқ муддатли мақсадлар — уй-жой, таълим, тадбиркорлик ёки пенсия даври учун молиявий режа тузиш имконияти пайдо бўлади.

Пулни англаш ва шахсий бюджет. Молиявий барқарорликнинг энг оддий, аммо муҳим воситаларидан бири — шахсий бюджетдир. Бюджет инсоннинг қанча маблағ ишлаб топаётгани, қанча сарфлаётгани ва қанча маблағни келажак учун ажратаётганини кўрсатади. Шахсий бюджетни шакллантиришда қуйидаги кетма-кетликдан фойдаланиш мумкин:

Даромад → мажбурий харажатлар → жамғарма → ихтиёрий харажатлар → молиявий мақсадлар.

² Федоренко В.В. Роль финансовый грамотности в управлении личными финансами. Журнал Финансовые исследования. М. 2024. № 3. Стр.56.

Date: 25th September-2026

Бунда ҳар бир оиланинг даромади ва эҳтиёжлари турлича эканини ҳисобга олиш керак. Шу сабабли ягона “идеал” бюджет нисбатини белгилашдан кўра, инсоннинг ўз молиявий имкониятларини реал баҳолаши муҳим.

Биринчи қадам — барча даромад манбаларини аниқлаш. Иккинчи қадам — мажбурий харажатларни ҳисоблаш. Учинчи қадам — ортиқча ва кечиктириш мумкин бўлган харажатларни ажратиш. Тўртинчи қадам — қисқа ва узоқ муддатли молиявий мақсадларни белгилаш³.

Масалан, оила ўз олдига “бир йил ичида фавқуллодда ҳолатлар учун захира яратиш” мақсадини қўйиши мумкин. Бунда ҳар ойлик даромаднинг бир қисми алоҳида ҳисобварақда жамғарилиб борилади. Бундай ёндашув инсоннинг кутилмаган харажатларга тайёрлигини оширади.

Молиявий режалаштиришда инфляцияни ҳам ҳисобга олиш муҳим. Чунки вақт ўтиши билан товар ва хизматлар нархи ўзгариши натижасида пулнинг харид қобилияти пасайиши мумкин. Демак, келажакдаги молиявий мақсадни режалаштиришда фақат номинал сумма эмас, балки унинг келажакдаги реал қиймати ҳам инобатга олиниши лозим.

Кредитдан фойдаланиш маданияти. Замонавий иқтисодиётда кредит молиявий имкониятларни кенгайтирувчи восита бўлиши мумкин. Бироқ кредит — “қўшимча пул” эмас, балки келажакда қайтарилиши лозим бўлган молиявий мажбуриятдир.

Шунинг учун кредит олишдан олдин қуйидаги саволларга жавоб бериш мақсадга мувофиқ:

Кредит нима мақсадда олинади?

Қарзни қайтариш учун барқарор даромад борми?

Фоиз ставкаси ва кредитнинг тўлиқ қиймати қанча?

Комиссиялар ва бошқа тўловлар мавжудми?

Тўлов кечиктирилса қандай оқибатлар юзага келади?

Кредит муддати узайтирилганда умумий тўлов қанча бўлади?

Кредит шартномасини ўқиш ва унинг асосий шартларини тушуниш молиявий саводхонликнинг муҳим қисми ҳисобланади. Ўзбекистонда банклар фаолияти ва банк хизматлари ҳукукий жиҳатдан махсус қонунчилик билан тартибга солинади. Хусусан, “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги қонун⁴ банк тизимининг ҳукукий асосларидан биридир.

Бунда истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид умумий қонунчилик ҳам муҳим аҳамиятга эга. “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонун⁵ истеъмолчиларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишнинг умумий ҳукукий асосларини белгилайди.

³ Петренко Г.М. Финансовая грамотность – фактор материального благополучия. Журнал Экономика и социум. М. 2024. № 6. Стр. 43.

⁴ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.11.2019 й., 03/19/580/3994-сон.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 59-модда.

Date: 25th September-2026

Шундай экан, молиявий саводхонлик инсонга нафақат “кредит олиш”ни, балки кредитнинг ҳуқуқий ва молиявий оқибатларини баҳолашни ҳам ўргатиши лозим.

Жамғарма ва инвестиция: келажакка тайёргарлик. Молиявий барқарорликнинг яна бир муҳим элементи — жамғариш маданиятидир. Жамғарма инсонни кутилмаган харажатлар, даромад вақтинча камайиши ёки бошқа молиявий қийинчиликлардан ҳимоя қилишга хизмат қилиши мумкин.

Жамғаришни одатга айлантириш учун катта маблағдан бошлаш шарт эмас. Муҳими — мунтазамлик. Ҳар ой даромад тушганидан кейин маълум суммани биринчи навбатда ажратиб қўйиш “аввал ўзинг учун тўла” тамойилига мос келади.

Бироқ узоқ муддатли молиявий мақсадлар учун фақат жамғариш билан чекланиб қолмасдан, инвестициянинг асосий тамойилларини ҳам тушуниш муҳим. Инвестиция ҳар доим маълум даражада хавф билан боғлиқ. Шунинг учун юқори даромад ваъда қиладиган ҳар қандай таклифни автоматик равишда ишончли деб қабул қилиш мумкин эмас.

Инвестор риск ва даромад ўртасидаги боғлиқликни, активларни диверсификация қилишни, инвестиция муддатини ва ўзининг рискка муносабатини тушуниши керак.

Бу ерда асосий тамойил — **тушунмаган молиявий маҳсулотга шошилиб маблағ киритмаслик.**

Ўзбекистонда молиявий саводхонликнинг ҳуқуқий ва институционал асослари. Ўзбекистонда молиявий саводхонликни ривожлантириш сўнгги йилларда молиявий оммабоплик, рақамли молиявий хизматлар ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш сиёсати билан узвий боғлиқ ҳолда ривожланмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки 2026 йилда эълон қилган таҳлилий шарҳда мамлакатда 2019 йилдан бошлаб молиявий саводхонликни ривожлантириш бўйича изчил институционал ва методологик асослар шакллантирилганини қайд этган.⁶

Марказий банкнинг молиявий оммабоплик йўналишидаги фаолияти аҳоли ва тадбиркорларнинг молиявий билим ва кўникмаларини ошириш, молиявий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш ва молиявий тизимга ишончни мустаҳкамлаш вазифаларини қамраб олади.

Мазкур жараёнда бир қатор ҳуқуқий ҳужжатлар муҳим аҳамиятга эга: “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги, “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги, “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида”ги, “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги қонунлар шулар жумласидандир.

Бундан ташқари, 2026 йилда масофадан молиявий хизматлар кўрсатишда ахборот хавфсизлиги, киберхавфсизлик ва фирибгарликнинг олдини олиш бўйича минимал талаблар ҳам янгиланган норматив муҳитнинг бир қисмига айланди. Демак, молиявий саводхонлик бугун фақат бюджет юритиш эмас, балки шахсий

⁶ Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 2026 йил 13 мартдаги “Марказий банкнинг молиявий саводхонликни ошириш бўйича шарҳи”дан олинган.

Date: 25th September-2026

маълумотларни ҳимоя қилиш ва рақамли молиявий хизматлардан хавфсиз фойдаланишни ҳам англатади.

Ўзбекистон тажрибаси: молиявий саводхонликни тизимли ривожлантириш. Ўзбекистонда молиявий саводхонликни ривожлантиришнинг муҳим хусусиятларидан бири — уни молиявий оммабоплик ва молиявий истеъмолчиларни ҳимоя қилиш билан биргаликда кўришдир.

Бундай ёндашувнинг аҳамияти шундаки, аҳолига фақат молиявий маҳсулотлар ҳақида маълумот бериш билан чекланиб қолинмайди. Уларнинг молиявий қарор қабул қилиш қобилятини ошириш, турли ёш гуруҳларига мос таълим материалларини ишлаб чиқиш ва рақамли молиядан хавфсиз фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш ҳам муҳим вазифага айланмоқда.

Айниқса, ёшларни молиявий билимларга эрта жалб қилиш келажакда молиявий қарорларни онгли қабул қиладиган авлодни шакллантириш учун муҳимдир.

Хорижий тажриба: OECD ва бошқа мамлакатлар ёндашуви. Халқаро амалиётда молиявий саводхонликни оширишнинг энг кенг тарқалган ёндашувларидан бири — миллий молиявий таълим стратегияларини ишлаб чиқишдир.

Германия тажрибаси. Германияда молиявий саводхонликни ошириш масаласи молиявий барқарорлик ва аҳоли фаровонлиги билан боғлиқ ҳолда ўрганилмоқда. OECDнинг 2024 йилги таҳлилида Германияда молиявий саводхонлик бўйича миллий стратегияни ривожлантириш, давлат, таълим ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасида ҳамкорликни кучайтириш масалалари кўриб чиқилган⁷.

Бу тажрибадан чиқадиган муҳим хулоса — молиявий таълим фақат банклар ёки молия ташкилотларининг вазифаси эмас. Мактаб, оила, давлат органлари, молиявий институтлар ва фуқаролик жамияти ҳамкорлиги талаб этилади.

Индонезия тажрибаси. Индонезияда молиявий саводхонлик бўйича миллий стратегия молиявий хизматлар соҳасидаги регулятор томонидан илгари сурилган бўлиб, унда инклюзивлик, дастурларнинг тизимли ва ўлчанадиган бўлиши, материалларнинг аҳоли учун очиқлиги ва манфаатдор томонлар ҳамкорлиги асосий тамойиллар сифатида белгиланган.⁸

Ушбу ёндашув Ўзбекистон учун ҳам долзарб. Чунки молиявий саводхонликни оширишда фақат семинарлар ўтказиш эмас, балки натижани ўлчаш — аҳолининг билимлари, хатти-ҳаракатлари ва молиявий қарорларида қандай ўзгариш юз берганини баҳолаш муҳим.

Халқаро тажрибадан умумий хулоса. OECDнинг турли мамлакатлар тажрибасига оид материалларида миллий стратегияларнинг самарадорлиги учун аниқ мақсадлар, мувофиқлаштириш, мақсадли аудиториялар ва натижаларни баҳолаш механизмлари муҳимлиги таъкидланади.

⁷ Кузина О.Е. Финансовая грамотность в Германии: проблемы и пути их решений. Международный журнал гуманитарных и естественных наук. М.2024. № 9. Стр. 36.

⁸ Сайбель Н.Ю. Оценка уровня финансовой грамотности в Индонезии. Международный журнал гуманитарных и естественных наук. М.2023. № 4. Стр. 92.

Date: 25th September-2026

Шунинг учун молиявий саводхонлик бўйича ҳар қандай дастур “қанча одам катнашди?” деган савол билан чекланмасдан, “уларнинг молиявий хатти-ҳаракатларида қандай ўзгариш бўлди?” деган саволга ҳам жавоб бериши лозим.

Рақамли молиявий хавфсизлик — молиявий саводхонликнинг янги йўналиши. Молиявий хизматларнинг рақамлашиши инсон ҳаётини анча енгиллаштирди. Аммо рақамли муҳитда янги хавфлар ҳам пайдо бўлди.

Фуқаролар қуйидаги оддий қоидаларга амал қилиши муҳим:
банк картаси PIN-коди ва SMS-кодларини бошқа шахсларга бермаслик;
банк ходими деб мурожаат қилган шахсга махфий маълумотларни айтмаслик;
шубҳали ҳаволалар орқали банк иловаларига кирмаслик;
мобил қурилма ва банк иловаларини ҳимоя қилиш;
кредит ёки инвестиция таклифининг расмий манбасини текшириш;
“тез ва кафолатланган катта даромад” ваъдаларини танқидий баҳолаш;
шахсий маълумотлардан фойдаланиш шартларини эътибор билан ўқиш.

Рақамли молиявий хизматлар ривожланаётгани сабабли киберхавфсизлик ва шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш молиявий саводхонликнинг ажралмас қисмига айланмоқда. Ўзбекистонда бу соҳада шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилиш ва молиявий хизматлар кўрсатишда киберхавфсизликка оид алоҳида ҳуқуқий механизмлар ҳам мавжуд⁹.

Оилада молиявий маданиятни шакллантириш. Молиявий саводхонликни фақат таълим муассасаларида ўргатиш етарли эмас. У оилада ҳам шаклланиши керак.

Бола кичик ёшдан пулнинг қиймати, меҳнат ва даромад ўртасидаги боғлиқлик, эҳтиёж ва хоҳиш фарқи, жамғариш ва режалаштириш каби тушунчаларни ўзлаштириши мумкин.

Масалан, ота-она фарзандига маълум бир маблағ бериб, уни уч қисмга ажратишни таклиф қилиши мумкин: кундалик эҳтиёж, жамғарма ва келажакдаги мақсад. Бу оддий машқ болада маблағни режалаштириш кўникмасини шакллантиришга хизмат қилади.

Хулоса. “Пулни англаш — ишончли келажак сари қадам” деган ғоя замирида оддий, аммо муҳим ҳақиқат мужассам: молиявий барқарорлик тасодифан шаклланмайди. У билим, режалаштириш, интизом ва тўғри қарорлар натижасидир.

Молиявий саводхон инсон ўз даромадини ҳисобга олади, харажатларини режалаштиради, жамғарма шакллантиради, кредит шартларини ўрганади, инвестиция хавфларини баҳолайди ва рақамли фирибгарликлардан ўзини ҳимоя қилишга ҳаракат қилади.

Ўзбекистонда молиявий саводхонликни ривожлантириш борасида ҳуқуқий ва институционал асослар шаклланиб бормоқда. Марказий банкнинг молиявий оммабоплик ва молиявий саводхонлик бўйича ташаббуслари, банк ва тўлов хизматларини тартибга солувчи қонунчилик, истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя

⁹ Хуррамова Ф.Б. Рақамли банк хизматлари орқали молиявий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари. Журнал Экономика и социум. М. 2026. № 5. Стр. 153.

Date: 25th September-2026

қилиш ва шахсий маълумотларни муҳофаза қилиш механизмлари ушбу тизимнинг муҳим қисмларидир.

Хорижий тажриба эса молиявий саводхонликни бутун умр давомида шаклландирган кўникма сифатида кўриш, уни мактабдан бошлаш, аҳолининг турли қатламларига мос дастурлар ишлаб чиқиш, давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигини кучайтириш ҳамда натижаларни мунтазам баҳолаш зарурлигини кўрсатади.

Шу маънода, пулни англаш — бойлик орттириш ҳақидагина эмас. Бу инсоннинг ўз имкониятларини тўғри баҳолаши, хавфларни англаши, келажакни режалаштириши ва молиявий қарорлар учун масъулиятни ўз зиммасига олиши демакдир.

Молиявий билим бугун ўзлаштирилса, унинг натижаси эртага — оилавий барқарорлик, тадбиркорлик имкониятлари, молиявий хавфсизлик ва муносиб келажак шаклида намоён бўлиши мумкин.

